

Otakar A. Funda

Glosy – Fragmenty

KAROLINUM

GLOSÝ - FRAGMENTY

Otakar A. Funda
Editor Jan Svoboda

Recenzenti:

doc. PhDr. Marek Hrubec, Ph.D.

prof. PhDr. Emil Višňovský, Ph.D.

Na obálce použita reprodukce obrazu autorova otce Otakara Fundy st. (1901-1983) *Staré vrby u Urbánkova mlýna ve Velimi* (1925). Zdroj: soukromá sbírka Otakara A. Fundy. Foto Vladimír Šigut.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2022

Redakce Lenka Ščerbaničová

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova, 2022

© Otakar A. Funda, 2022

Editor © Jan Svoboda, 2022

ISBN 978-80-246-5155-2

ISBN 978-80-246-5212-2 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Úvod editora	9
FILOSOFIE	13
Poslání a smysl filosofie	15
K čemu filosofie?	19
Čemu jsem přikládal význam – (smysl)	21
Racionalita a humanita	24
V troskách humanismu	25
Humanismus pod úhlem racionální kritiky	27
O náboženství a humanismu	29
Kdybyste se mě zeptali, co že považuji za svůj malý přínos do filosofické diskuse	34
Kdybyste se mě zeptali... – pokračování	36
Řecké a hebrejsko-křesťanské myšlení	40
Filosofie a reálné vědy	43
Přibližování se objektivitě je snazší v humanitních oborech než v přírodních vědách	44
Evoluce přírodním výběrem, nebo inteligentní design?	46
Mnoho zmatku kolem pravdy	50
V jakém smyslu užíváme termín metafyzika?	55
Jsoucí – jsoucno – bytí	57
A přece jsi, Fundo, neunikl metafyzice	59
Filosofie je trvalá dialogická polarita	60
Transcenduje nás nezodpovězenost – žít bez odpovědi je náš úděl	63
Prožitky toho, co nás přesahuje, co se nám vymyká z rukou, mají většinou povahu antinomíí	64
Ambivalence je náš úděl	67
Vztah mezi ontologií a gnozeologií	70

Smysl života?	73
Hodnoty a hodnocení	75
Poznání a rozhodnutí	78
Poznámka k Popperově formulaci „vědec věří své vědě“	82
K teorii Velkého třesku	83
Occamovu břitvu nesdílím	86
Substanční a nesubstanční myšlení	87
Glosa k článku „Konec mýtu o době Temna“	88
Deterministický indeterminismus či indeterministický determinismus	90
Petr Čornej, <i>Jan Žižka</i> – proslov při prezentaci knihy	91
Vše absolutní je absurdní – uplatněno i směrem ke kritickému racionalismu Hanse Alberta	92
Přírodní vědy a duchovně vědné obory (Naturwissenschaften – Geisteswissenschaften)	96
S kritickou racionalitou za hranice kritického racionalismu Hanse Alberta	106
Kritický racionalismus má v pozadí něco z existenciální náročnosti	110
Kritický racionalismus má v pozadí něco z existenciální náročnosti – závěr místo úvodu	115
Kritická racionalita a náboženství	117
Ještě k H. Albertovi a k náboženství	120
Kapitalismus	123
Marxisticko-křesťanský dialog 1963–68 jako vykročení do nové společné roviny	124
Socialismus s lidskou tváří	126
O racionálním teismu	128
Majetnictví jistot a otevřené hledání	130
Dopis panu L.	132
NÁBOŽENSTVÍ	137
Dvě tváře	139
Snažil jsem se zachraňovat křesťanství, ale nešlo to	142
Řeč náboženství	147
Náboženství a řečové hry	149

Bůh	151
Ateismus a víra	152
Glosa o náboženství	155
Demokracie není ateistická anti-misie	157
Místo vánočního pozdravu	161
Humanismus – ateismus – náboženství	165
TEXTY	167
Tři ohniska Masarykova myšlení	169
Potkám se se svou smrtí	184
NEUMĚLÁ VERŠOVÁNÍ	207
Ediční poznámka	219
Obrazová příloha	

ÚVOD EDITORA

GLOSÝ – FRAGMENTY jsou vyzrálým plodem Fundova soustavného filosofického i religionistického tázání posledních několika let – období života, kdy podle jeho slov „už zavřel svůj filosofický krámk“. Z hlediska dlouhodobější tvůrčí perspektivy tohoto předního současného českého myslitele nicméně představují jakousi bilanční retrospektivu, sukus reflexí ožehavých existenciálních a teoreticko-vědních problémů, které díky své smysluplnosti i aktualitě nepropadly kritickým sítem času. Funda glosy psal především pro sebe. Psal je z nutkové potřeby sám sobě ujasnit a zachytit některé otázky, s nimiž, jak říká, nikdy nebudeme hotovi, které ve filosofii vždy zůstanou otevřenými otázkami. A právě trvalá otevřenost těchto principiálních otázek vedla Fundu k tomu, že se k některým z nich vždy znovu, někdy i v odlišných souvislostech, vracel. Tyto inspirativní návraty k některým myšlenkám jsou dány také tím, že některé glosy byly adresovány jako autorův pozdrav různým jeho přátelům, někdy tedy i s odstupem několika roků.

Zasílaný materiál se v průběhu této nedávno prošlé doby neočekávaně rozrostl, začal se postupně zajímavě tematicky prolínat i doplňovat a jako už tušený celek nabýval na literární přitažlivosti a čtenářské čerstvosti. Motivace začít s jeho systematickým tříděním se proměňovala ve stále intenzivnější výzvu. Tato skutečnost mě, spolu s dalšími Fundovými přáteli, vedla k přesvědčení, že kdyby jeho glosy a fragmenty zůstaly jen tak ležet v šuplíku bez povšimnutí, byla by to škoda. A tak je prostřednictvím této publikace, s autorovým souhlasem, předkládám širší čtenářské obci. Otakar A. Funda má svůj dlouhodobě vyhraněný okruh čtenářů, a proto věřím, že zejména Fundovi mnozí současní i bývalí studenti a další přátelé je rádi příležitostně otevřou. Naskytne se jim bezpochyby jedinečná možnost čerstvého úhlu pohledu na některá, třeba už známá filosofická i religionisticky zaměřená témata, kterými se Funda zabýval ve svých starších knihách a vědeckých studiích.

Glosy nejsou ucelený text. Jsou to jen útržky myšlenek, a proto je třeba, aby čtenář s pochopením přijal i ty myšlenky, které se někde vracejí. K těmto návratům dochází u glos, které vznikaly v různé době a opakovaná myšlenka zapadá do souvislosti jiného kontextu. Kdybych ji vypustil, byla by samostatná glosa neúplná. V lidském myšlení, a o to specifičtěji ve filosofickém rozvažování, se závažné myšlenky prolínají a vracejí se v nových tematických souvislostech. Glosy jsou tedy fragmentární, a tímto svým žánrovým charakterem postihují většinou jen určitý aspekt daného problému. Proto se může stát, že čtenář bude mít dojem i odlišných ideových důrazů v některých glosách. K pochopení tohoto specifického tvůrčího přístupu k dané látce je třeba vzít v úvahu to, co mi O. A. Funda sám o sobě řekl: „Kdo mě nechte v určité dialektické polaritě, nikdy mě nemůže pochopit. Když jsou v přednáškové síni ateisté, mluvím o výšinách křesťanské tradice a antropologie. Když tam sedí křesťané, mluvím o propadlých křesťanského náboženství a poukazuji na důvody a legitimitu humanitního ateismu. Takovou dialektiku považuji za autentickou – dialogickou. Existuje také pokleslá dialektika, která posluchačům říká právě jen to, co si přejí slyšet.“

Glosy tedy nejsou a nechtějí být odborným textem. Nekladou si za cíl zachytit konkrétní významové podhoubí, z něhož Fundovy texty geneticky vyrostly, a přímo neodkazují ani k doložitelné stránce jejich různocnění. Proto se nezdržují kritickým aparátem. Glosy zachycují autorovy torzovité poznámky i jeho reakce na jiné vybrané podněty, které filosoficky poučený čtenář dobře rozpozná.

Otakar A. Funda je v návaznosti na neopragmatisticky zaměřeného a v duchu hnutí Social Gospel živě vyrůstajícího filosofa Richarda Rortyho přesvědčen o sociokulturním poslání filosofických textů. Tuto neochvějnou a důvodně podloženou víru jistě utvrdila Fundova dlouholetá farářská praxe v několika evangelických sborech v složitém období tzv. normalizace. Funda je toho názoru, že má-li být filosofie lidem užitečná, musí se pokusit o co možná vysokou míru sdílné srozumitelnosti. Kniha se v tomto povýtce utilitárně výchovném ohledu, majícím současně svou interdisciplinární platnost, otevírá také těm vnímavým čtenářům, kteří neprošli výraznějším filosofickým školením.

V glosách najdete texty, krátké poznámky, ve fragmentech pak některé texty delší. Jak mi sledovaná návaznost vybraných motivů dovolila, rozčlenil jsem tyto skupiny textů do dvou hlavních tematických oddílů, na část filosofickou a do oddílu soustřeďujícího se na problematiku náboženství. Nebylo ale vždy snadné tyto jednotlivé zastřešující oblasti od sebe striktně systematicky oddělit. To tvůrčí schopnost a širší ideového záběru Fundovy specifické syntetizující dialektiky bez dalšího nedovoluje, jak se prostřednictvím předložené knihy bude čtenář sám moci přesvědčit.

Tyto obsáhlejší výchozí oddíly knihy následně tematicky rozvíjejí dvě méně známé Fundovy studie, jedna staršího a jedna novějšího data vydání, které jeho otevřený dialektický přístup, dle mého přesvědčení, in concreto vhodně reprezentují. První z těchto dílčích podob je autorova výjimečná schopnost syntetického přístupu ke zvolenému tématu, kterou nám Funda představuje na pozadí podnětného ideového propojení tří základních ohnisek evropské vzdělanosti a ve svém úhrnu je příkladně integrálně promítá do osobnosti a myšlenkového odkazu T. G. Masaryka. Druhá komplementární podoba, která je hodna povšimnutí, spočívá ve Fundově pozitivním přístupu k dané látce, jehož tvůrčí dynamickou podstatu (před)určuje lidská ambivalentnost, ona vlastní příčina i důvod otevřenosti filosofických otázek, které nás trvale transcendentují a k jejichž řešení se jen jaksi asymptoticky přibližujeme. Ambivalence je podle O. A. Fundy náš úděl, z něhož se nemůžeme nikdy vymanit a který musíme se stoickým klidem přijmout, ať už si za mlhavým světlem této bytostné lidské rozpolcenosti dále představujeme cokoliv. Neoproštuje nás od ní ani neodvratné vyústění konečnosti naší existence – potkáme-li se se svou smrtí. Toto stálé a neutuchající bipolární pnutí, jímž se Fundův procesuální přístup ve svých souměrných dynamických syntézách uskutečňuje, vytváří kýžený akční prostor, do něhož pak aplikuje svůj osobitý ontologicko-noetický klíč – jeho koncepci „6 K“: Skutečnost je Komplexitou a Komplementaritou Komponent v Korelacích, v Kontinuitě a v Kontextech. Závěr knihy je obohacen o vybraný průřez Fundovy filosofující poezie.

FILOSOFIE

POSLÁNÍ A SMYSL FILOSOFIE

(Léto 2019. Uveřejněno ve sborníku *Ad honorem Jan Zouhar, Filosofie jako životní cesta*. Brno: Masarykova univerzita 2019.)

V době, kdy se z různých stran množí nejen povrchní, ale i vážné a důvody podložené otázky o smyslu a poslání filosofie dnes a kladou si je zároveň s jubilem a kolegou Janem Zouharem i mnozí další filosofové – dovoluji se vrátit k otázce smyslu a poslání filosofie i já. Svoji glosu věnuji Janu Zouharovi, který se svým dílem a působením vepsal do směřování brněnské filosofie a k jehož otevřenosti chovám svou sympatii a vděčnost.

Úkolem filosofie zůstává traktovat své vlastní dějiny, neboť je to velké vyprávění o příběhu lidského tázání a myšlení. Navíc bez určité znalosti těchto dějin lze sotva vstoupit do filosofického diskurzu. Především však určitá obeznámenost s dynamikou konceptů v dějinách filosofie – (ne nudné školometské sterilní reprodukování bez hlubšího vhledu) – je výchovný počín, který přispívá ke kultivaci lidské osobnosti. Kdo ví, že problémy lidského jednání, soužití a hledání řešení problémů, rozpoznání a stanovení hodnot, jsou složitější, dialektické, ambivalentní, je do jisté míry chráněn před jednostrannou sebejistotou či nekriticky namyšleným sebevědomím. Navíc se některým určitá filosofická tradice může stát osobní životní orientací, životní moudrostí – filosofické tázání jako způsob lidské existence. Otázky spojené s lidským individuálním životem a osobními lidskými vztahy mají vždy filosofický podtext. Co je dobré – a proč – a pro koho? Co je správné – a proč? Individuální etika stojí na filosofickém podloží.

Bez filosofie nelze kvalitně hledat odpovědi na otázky lidského společenského soužití, jak utvářet a řídit lidskou společnost. Na jakých principech založit její ekonomický chod, vlastnické vztahy i politické a správní struktury? Sociální etika je nedílně spojena s položením filosofických otázek po dobru, právu, spravedlnosti, modelech soužití a politické praxe.

Bez filosofické reflexe přírody a vřazenosti člověka do jejího řádu, jejích determinant i indeterminovaných jevů, se člověk nemůže odpovědně ptát po svém místě ve světě. Navíc pak naléhavost ohrožení života na Zemi aktualizuje ekologická témata jako témata filosofická, klade potřebu nově pojaté ontologie přírody a činí naléhavým nové zodpovídání vztahu přírody a kultury – civilizace.

Filosofickým tématem zůstává studium lidských civilizací, civilizačních útvarů, filosofická reflexe různých kultur. Tím se filosofie zároveň stává myšlením o lidských dějinách – ve všech známých odlišnostech koncepcí filosofie dějin či jejich filosofického odmítnutí, což je ovšem také jedna z možných odpovědí na téma filosofie dějin. Její nedílnou součástí jsou i dějiny přírody, dějiny planety Země.

Filosofickým tématem byl od počátku vesmír, právě tak stává se předním filosofickým tématem fascinující tajemství života a za hranici našeho dohlédnutí se nacházejí otázky, co že to vlastně je a jak funguje lidské vědomí.

Subtématem filosofického studia lidských civilizací, lidských kultur je filosofie náboženství, jak napovídá již slovní příbuznost „kult – kultura“. Proč lidé náboženství tvoří, proč tvoří představu bohyně Matky či další představy bohů či Velkého Ducha, až po kategorii Boha monoteistických náboženství a kategorii transcendence, což je pokus o filosofický opis lidského prožitku a představy sebepřesahu. Filosofie náboženství se pak ptá, jaké sebepochopení vkládají do věřených nadpřirozených entit či náboženských znaků, symbolů, mýtů a metafor vyznačící toho kterého náboženství. Filosofie náboženství tak ústí v antropologii.

Filosofie náboženství se však dostává do velkého vnitřního napětí. Na jedné straně je vůči náboženským vírám neutrální, nedělá misii ani ateistickou propagandu. Nerozhoduje, zda náboženské představy a náboženská vyznání jsou pravdivá či nikoli. Ptá se, jak ti, kteří určité náboženství vyznávají, sami sobě rozumějí a jaké pochopení lidského života a světa to které náboženství člověku zprostředkuje.

Na druhé straně ovšem tím, že filosofie náboženství pojednává všechna náboženství jako rovnocenné jevy lidských dějin a kultury, i když nesmlčí, že v některých náboženstvích dochází k hlubšímu, humanistickému pochopení etických dimenzí života, nutně dochází

k rozpoznání, že v celých dlouhých dějinách náboženství (ovšem i v samotné Bibli) člověk své výpovědi o božstvu či Bohu přetvářel, že do kategorie bohové – Bůh nažíval různé obsahy. A jestliže dějiny náboženství jsou dějinami evoluce náboženských představ, je nasnadě otázka, zda člověk, který představy o bozích, o Bohu přetvářel, není ten, který je také od počátku vytvářel. Tak religionistika a filosofie náboženství navozují základní pochybnost o zjeveném náboženství a o dělení na pravé náboženství a nepravá náboženství. Studuje náboženství jako rovnocenné jevy lidských kultur, lidských dějin, tedy jako lidské kulturní výtvoř.

Jedním z předních témat filosofie zůstává epistemologie, tázání po možnostech a hranicích našeho poznání, po metodologii lidských poznávacích procesů. S tím nedílně souvisí filosofie vědy, její principiální hypotetičnosti a otevřenosti k novým poznatkům, většinou opět jen provizorním. Ale právě osvědčení určitých vědeckých poznatků – že to tak funguje – je důvodem k oprávnění vědy jako nejlepší, nejvíce ověřené metody poznání. Navíc platnost určitých vědeckých poznatků je nejvážnějším argumentem ve prospěch filosofického realismu, že totiž nás obklopující svět má svou svébytnou realitu (např. zjištění gravitace v podmínkách planety Země). I když ten svébytný svět kolem nás jistě vnímáme spektrem svých předporozumění a vytváříme jeho vždy nové interpretace, tento svět mimo nás má svoji svébytnou, na našem vnímání nezávislou realitu a dignitu. Kritická racionalita pak zdá se být nejadekvátnějším způsobem jejího poznávání.

Otázka epistemologie, možností a hranic našeho poznání, se však nevztahuje jen k reálným vědám, ale též k oborům, které se zabývají duchovními lidskými procesy a duchovními, kulturními výtvoř, např. historie, literární věda, psychologie a další takzvané *human science*, společenské vědy.

Odtud pak je již jen krok k filosofii jazyka, k sebekritické filosofické reflexi lidské řeči, lidských výpovědí, včetně výpovědí vědeckých, stejně tak jako i výpovědí nikterak neprokazatelné existenciální povahy. A protože řeč znamená myšlení, myšlení děje se v řeči a myšlení vnímáme jako akt našeho vědomí, zůstává jednou z nejobtížnějších filosofických otázek otázka lidského vědomí. Jistěže její zodpovídání leží především v oblasti přírodovědného bádání, ale právě výsledky

neurověd i psychiatrie mají vždy určité filosofické konotace. Totéž lze říci o genetice a tázání po fenoménu života vůbec. Ta původní, zvidavá otázka – *to ti en einai* – co že to tedy je, je otázka filosofická, i když na ni dává odpověď věda. Filosofie vede vědu k tomu, že jí dané odpovědi nastolují další otázky a vytvářejí nové kontexty člověkovy sebereflexe v rovině individuální i sociální.

K ČEMU FILOSOFIE?

(září 2015)

Filosofické tázání, pokud to s ním myslíme vážně, vede k pokoře. K úctě a pokoře před skutečností jako takovou, především tou, kterou jsme nevytvořili, k pokoře a úctě před nevratnou skutečností života, i k pokoře před pozitivními lidskými výtvoři, které rozvíjejí život a jeho kvalitu. Dále vede filosofie ke skromnosti, neboť ví o našem velkém nevědění a o provizornosti, omylnosti, hypotetičnosti všech našich teorií a myšlenkových konstrukcí. V neposlední řadě vede filosofie k úctě vůči jinak smýšlejícím, vůči jiným míněním a filosofickým koncepcím. Jestliže někdo říká něco jinak – a o něco lidského mu jde a myslí to vážně –, musím se především pozorně ptát, jaké důvody jej vedou k názorům odlišným od těch, které já shledávám jako důvodné. Proto nemám v oblíbě polemiky – zejména ne ty, které se snaží o jízlivě arogantní vtipnost. Na žádnou polemiku jsem nereagoval protipolemikou. To ovšem neznamená, že bych neměl svůj určitý názor, své mínění, že bych se nesnažil o jeho přijatelnou argumentaci. To ovšem neznamená vstupovat na agoře do kontroverzí, nýbrž do dialogu, do konverzace, kterou akcentuje Rorty jako schůdnou podobu naší koexistence.

Filosofie nutně vytváří prostor svobody, protože jen v prostoru svobody může být pěstována beze strachu a může uplatňovat přístup tolerance a dialogu. Proto pravá filosofie je protikladem všech totalitárních aspirací, včetně i totalitních aspirací některých filosofických konceptů – např. právě Platónova nebo pozdějších pokleslých podob nacionalistického hegelianismu nebo třídního marxismu.

Filosoficky tříbená reflexe témat, o kterých lidé přemýšlejí, a způsob tohoto přemýšlení pomáhá člověku jednak k určité osobní životní orientaci, jednak k určitému pojetí života společnosti. V obou oblastech akcentuje hodnotu uměřenosti a rozumnosti. Staví hráz proti iracionálním krajnostem, mocenské posedlosti (viz F. Koukolík, *Mocenská*

posedlost) a vede k trpělivému hledání alternativ co možná adekvátního řešení problémů se zřetelem k hodnotám lidskosti, lidské důstojnosti, lidské vzájemnosti, úcty, respektu, sociální spravedlnosti a svobody. Filosofie sama tyto hodnoty postuluje a argumentuje.

ČEMU JSEM PŘIKLÁDAL VÝZNAM - (SMYSL)

(září 2017)

Jestliže v závěru svého textu o Masarykově pojetí smyslu českých dějin – (sborník *Česká otázka a dnešní doba*, ed. J. Svoboda a A. Prázný, Praha: Filosofia 2017, s. 57) – a o Popperově kritice všeho historicismu říkám, že otázka po posledním smyslu je bezpředmětná, že smysl, řekněme raději význam, má jen to, co v určité chvíli našeho života je pro nás významné, čemu přikládáme význam, co učiníme významem, co sami vykoupíme do smyslu – i když tyto námi ustavené významy většinou s námi zanikají a zcela zmizí v propadlišti dějin a hlubinách vesmíru –, pak když se ohlédnu po svém životě – a nemám teď na zřeteli jeho neodmyslitelnou osobní složku (rodiče, ti učitelé, kteří mě ovlivnili, moje žena, děti a jejich rodiny, vnuci, švagr Jiří s rodinou, vztahy k přátelům a cesty do světa, a Sumrakov, Velim i svoji rybářskou zálibu), nýbrž své filosofické tázání –, mohu si snad dovolit říci:

Mělo pro mě v prvním období mého životního směřování veliký význam pokusit se – v navázání na teologii R. Bultmanna a H. Brauna – vymanit křesťanskou víru z předmětně chápaných mýtů a dogmat a vyzvednout její existenciální interpretaci. Mělo pro mě význam pochopit i utvářet křesťanskou víru jako existenci v dimenzi nového života, založeného na výzvě a moci nepředmětně, existenciálně, nesubstančně pojaté transcendence – tedy jako existenci v darované svobodě od sebe sama, která vede k otevřenosti pro ty druhé. Takto pojatá transcendence je záležitostí existenciálního prožitku přesahu a vymyká se jakémukoli slovnímu uchopení. Lze o ní mluvit jen pomocí symbolů či mýtů, když víme, že mluvíme řečí mýtů a poezie. Nelze ji definovat, nelze ji činit předmětem tvrzení, lze ji jen vyznávat. Věřit – v nejhlubším smyslu křesťanské víry znamená vyznávat setkání s transcendencí jako s oslovením, které si neříkáme sami, které do našeho života vstupuje právě z transcendence „von Jenseits“, odjinud. Co znamená toto odjinud, šifruje mytologická kategorie řeči o Bohu.

Mělo pro mě význam, že jsem následně podrobil tuto existenciální interpretaci křesťanské víry kritické reflexi. Řekl jsem, že Bůh je jeden z nejušlechtilějších výtvorů člověka seberefektivního vědomí. Transcendence je náš postulát, námi vytvářená regulativní idea. Formuloval jsem vážné důvody svého přechodu k ateismu. Ovšem – a i to bylo pro mě významné – ateismu, který se distancuje od poklesle vulgárních podob ateismu a akcentuje úctu a vážnost vůči náboženství a ptá se na výšiny jeho antropologie. Mělo pro mě význam podtrhnout hodnoty a komponenty humanistického ateismu.

Měly pro mě význam moje přednášky o kořenech evropské identity. (Obraz člověka v Hebrejské bibli, obraz člověka v řecké mytologii a v antické filosofii, obraz člověka v raném křesťanství, obraz člověka v evropském osvícenství a v evropské novověké filosofii.) Badatelsky jsem se věnoval tématu Ježíš z Nazaretu a vznik křesťanské víry a formuloval svoji hypotézu, že zvolání „maranata“ – „přijď náš učiteli“, převzaté z kumránského očekávání návratu Učitele spravedlnosti, sehrálo klíčový význam při vzniku křesťanské víry. Toto zvolání bylo Ježíšovými přívrženci přeneseno na Ježíše, a očekávání, že se ukřižovaný vrátí a boží království, které ohlašoval, nastolí, bylo podložím teprve následné víry v jeho vzkříšení.

Mělo pro mě význam proti subjektivismu, hermeneutice a fenomenologii akcentovat svébytnou realitu na našem vnímání a na našich interpretacích nezávislého světa. Mělo pro mě význam aktualizovat pozitivistickou tradici s jejím úsilím o co nejvyšší možnou míru objektivitu. Mluvil jsem o potřebě co nejvíce možného zaujetí pro nezaujatost. Mělo pro mě význam, že jsem vůči pokleslé variantě pozitivismu, soustředěné jen na deskripci a kvantitu, upozorňoval na výšiny pozitivismu, na pozitivismus kvalit a podtrhl, že úsilí o objektivitu, o korespondenční pojetí pravdy jako shody se skutečností, má vždy mravní dimenzi.

Mělo pro mě význam akcentovat, že hodnotou není teprve to, co my vytváříme a co sami za hodnoty považujeme, ale že fundamentální hodnotou je již sama skutečnost jsoucího – vesmír, život, pozemská příroda, bez níž bychom zde prostě nebyli. Tento můj důraz mě přivedl ke kritičnosti vůči výlučně antropocentrickým koncepcím a k přátelskému kontaktu s Josefem Šmajsem, jehož evoluční ontologii přikládám veliký význam.